

DOI: <https://www.doi.org/10.36719/2706-6185/03/28-31>

Səxavət Böyükağa oğlu Əhmədli
Bakı Dövlət Universiteti
magistrant
sexavet.99@mail.ru

İSTINTAQ SƏHVLƏRİNİN KRİMİNALİSTİK CƏHƏTLƏRİ

Açar sözlər: Cinayətlərin istintaqı, texniki-texnoloji səhvlər, fərziyyələr, istintaqın təşkili, taktiki əməliyyat

Criminalistic aspects of investigative errors Summary

Investigative errors are a fairly broad concept. It includes in itself criminalistic errors in the conduct of the investigation, investigative errors in violation of the requirements of Criminal Procedure Law, as well as investigative errors in connection with the improper application of criminal law.

It should be noted that most of the mistakes made during the investigation of crimes are also due to non-observance of their criminalistic character. During the investigation, the provisions of criminality science are not always strictly observed. In this case, it leads to and during the implementation of the investigation, which will lead to the fact that the investigation is thorough, complete and unbiased not conducted. There are numerous opinions in the legal literature on the criminalistic characteristic of investigative errors in the science of criminalism.

Key words: Investigation of crimes, technical and technological errors, assumptions, organization of the investigation, tactical operation

İstintaq səhvi, mövcud istintaq vəziyyətinin yanlış qavranılması və ya həll yolunun düzgün seçilməməsi, müstəntiqin qanunla tanınmayan, yanlış bir hərəkəti nəticəsində istintaq və ya cinayət işi üçün əhəmiyyətli olan nəticələrin əldə edilməməsidir.

İstintaq səhvlərinin məzmunu kriminalist, cinayət-hüquqi və Cinayət-Prosesual aspektlərini müəyyən edir.

Səhvlərin kriminalist aspektləri ibtidai araşdırma prosesində kriminalistikanın tələblərinin pozulması ilə bağlıdır.

Bölmənin struktur meyarına uyğun olaraq istintaq səhvlərinin təsnifatı müvafiq olaraq struktur-Sahə adlanır.

Struktur-sahə təsnifatı aşağıdakı qruplardan ibarətdir:

- 1) texniki-texnoloji səhvlər;
- 2) fərziyyələrin qurulması və yoxlanılması zamanı səhvlər;
- 3) istintaqın təşkili və planlaşdırılması zamanı səhvlər;
- 4) taktiki səhvlər.

Bu səhvlər istənilən kateqoriyaya aid cinayətlərin istintaqı üçün səciyyəvidir və istintaqın ilkin və sonrakı mərhələlərində də edilə bilər (3, 7).

1. Texniki-texnoloji səhvlər

Texniki səhvlər daha çox istintaq hərəkətlərinin aparılması zamanı zəruri qaydalara əməl olunmaması ilə (məsələn, texniki və məhkəmə vasitələrindən istifadə edilməməsi) bağlı meydana çıxır. Ən çox görülən bu kimi səhvlər baxış, axtarış və məhkəmə ekspertizalarının həyata keçirilməsi zamanı özünü göstərir.

Bu səhv qrupunun mahiyyəti texniki və məhkəmə vasitələrinin ümumiyyətlə kifayət qədər istifadə edilməməsində və ya istifadə edilməməsindədir. Bu halda istintaq səhvinin vəziyyəti daha çox kriminalist-mütəxəssisin iştirakı olmadan istintaq hərəkətlərinin aparılmasında yaranır.

Araşdırmalar göstərir ki, hadisə yerinə baxış zamanı mikro-obyektlərin, ultrabənövşəyi, infraqırmızı işıqlandırıcıların və s. aşkarlanması üçün texniki-kriminalist vasitələrdən kifayət qədər nadir hallarda istifadə olunur.

Texnoloji səhvlər texniki vasitələrdən istifadə edilərkən izlərin axtarılması prosesinə obyektlərin natamam cəlb edilməsini, nümunə götürülməsindəki səhvləri, zəruri texnoloji tövsiyələrə riayət etmədən müqayisəli tədqiqat üçün nümunələrin götürülməsini əhatə edir. Məsələn, bir müstəntiq qan izlərini əvvəlcədən qurutmadan qablaşdırır və ya torpaq nümunələri götürmək üçün texnoloji qaydalara əməl etmir və ya yanlış və partlayışlar zamanı yoxlama səhvlərini səhv müəyyənləşdirir.

Texniki və texnoloji səhvlər sübut məlumatlarının toplanması, tədqiqi və saxlanması mərhələlərində ortaya çıxır və yüksək dərəcədə gecikir (3, 8).

2. Fərziyələrin qurulması və yoxlanılması zamanı səhvlər

İstintaq və məhkəmə orqanlarının cinayət işi üzrə həqiqətin müəyyən edilməsinə dair fəaliyyəti keçmişdə baş vermiş hadisələrə, faktlara və hallara yönəlmiş olur. Bundan başqa, müstəntiq, təhqiqat aparan şəxs, yaxud məhkəmə həmin hadisələrin bilavasitə müşahidəçisi olurlar. Ona görə də cinayət işi üzrə istintaq aparan müstəntiqin fəaliyyəti bilavasitə özünün müşahidə etmədiyi halların tədqiqinə yönəlir. Bu halların müəyyən edilməsi cinayətin maddi izləri və cinayət hadisəsi ilə əlaqədar olan halları müşahidə etmiş şəxslərin məlumatları vasitəsilə mümkündür. Deməli, müstəntiq istintaqını apardığı cinayət işinə dair faktları onları təsdiq edən digər faktların köməyi ilə müəyyən etməli olur. Bu isə o deməkdir ki, müstəntiqin cinayət işi üzrə halların müəyyən edilməsinə yönəlmiş fəaliyyəti idrak fəaliyyəti olub, təfəkkür prosesini təşkil edir. Müstəntiqin fəaliyyəti indiki faktlar əsasında keçmişdə mövcud olmuş faktları müəyyən etməkdən və onlar arasındakı səbəbli əlaqəni aydınlaşdırmaqdan ibarətdir. Müstəntiq cinayət işi üzrə faktiki halları (keçmiş zamanda artıq baş vermiş halları) düzgün müəyyən etmək üçün həmin faktların mövcudluğunun mümkün olan bütün konkret variantlarını aydınlaşdırmalı və yoxlamalıdır. Müstəntiqin tədqiq etdiyi faktların mövcud ola bildiyi bu cür konkret variantlar əsasında istintaq fərziyyələri yaranır.

Beləliklə, kriminalistik fərziyyələr müstəntiq və digər subyektlərin törədilmiş cinayət hadisəsi və onun ayrı-ayrı halları haqqında faktiki cəhətdən əsaslandırılmış, məntiqin qanunlarına uyğun olaraq qurduqları ehtimal xarakterli əqli nəticələridir (2, 59).

Fərziyyələrin bütün cinayət işləri üzrə qurulmasını zəruri hesab etmək daha düzgündür. Belə ki, istintaq aparan müstəntiq, habelə cinayət işinə baxan məhkəmə iş üzrə heç bir faktın bilavasitə müşahidəçisi olmur. Buna görə də onlar iş üçün əhəmiyyəti olan hər hansı bir faktı yalnız digər faktların köməyi ilə sübut etdikdən sonra müəyyən nəticəyə gələ bilirlər. Hətta istintaq zamanı hər hansı bir faktın tam aydın olması belə həmin işlər üzrə fərziyyələrin qurulması ehtiyacını aradan qaldırmır.

Qeyd etmək lazımdır ki, istintaq fərziyyələrinin qurulması zamanı cinayət işinin istintaqını aparan müstəntiq bir sıra tələblərə riayət etməlidir. Belə ki, həmin tələblərə riayət edilməməsi nəticəsində istintaq səhv yəndə aparılmış olar və nəticədə iş üzrə obyektiv həqiqət müəyyən edilməmiş qalar. Kriminalistika elminə əsasən istintaq fərziyyələrinin özünəməxsus şərtləri vardır.

Bu şərtlər aşağıdakılardan ibarətdir: 1) kriminalistik fərziyyələr aid olduqları hər hansı bir elmin ümumi müddəaları və qanunlarına uyğun gəlməli, onlarla ziddiyyət təşkil etməməlidir; 2) kriminalistik fərziyyələr arasında məntiqi ziddiyyət olmamalıdır; 3) cinayət hadisəsinin ayrı-ayrı hallarına dair irəli sürülən kriminalistik fərziyyələr bütünlükdə həmin hadisəyə aid olan ümumi fərziyyəyə uyğun gəlməlidir; 4) kriminalistik fərziyyələr elə qurulmalıdır ki, onların məhz istintaq hərəkətləri vasitəsilə yoxlanılması mümkün olsun; 5) kriminalistik fərziyyənin yoxlanılmasının mümkünlüyü real olmalıdır; 6) kriminalistik fərziyyələr yalnız faktiki məlumatlara əsaslanmalıdır; 7) kriminalistik fərziyyələrin qurulması üçün kifayət dərəcədə əsas olmalıdır; 8) kriminalistik fərziyyənin irəli sürülməsi konkret faktın müəyyən edilməsindən ötrü zəruri olmalıdır; 9) fərziyyə dəqiq formulə edilməli, alternativ xarakter daşımamalı və konkret olmalıdır (2, 62).

3. İstintaqın təşkili və planlaşdırılması zamanı yol verilən səhvlər

Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 48.1-ci maddəsinə əsasən, cinayət təqibi üzrə icraat təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror və ya məhkəmə tərəfindən bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş müddətlərdə elə başlanmalı və qurtarmalıdır ki:

1. sübutların vaxtında əldə olunması və tədqiq edilməsi təmin olunsun;

2. şəxslər onlara ittiham elan olunmasını, işlərinə baxılmasını və pozulmuş hüquqlarının bərpasını həddən artıq uzun müddət gözləməsinlər.

Cinayət prosesini həyata keçirən orqan hər bir halda aşağıdakıları təmin etməlidir ki:

1. haqqında həbs, ev dustaqlığı və ya girov qismində qətimkan tədbiri seçilmiş təqsirləndirilən şəxs qətimkan tədbiri seçildikdən sonra bu Məcəllənin 158 və 159-cu maddələrində nəzərdə tutulmuş müddətlər keçənədək ittihamın əsaslılığının müəyyən olunması üçün məhkəmə qarşısında dayana bilsin;

2. hər hansı cinayət işi başlandıqı andan bu Məcəllənin 218-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş müddətlərdə ittiham aktı ilə məhkəməyə göndərilsin və ya cinayət təqibinə xitam verilsin;

3. məhkəməyə daxil olmuş hər hansı cinayət işinə, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat üzrə materiala və ya xüsusi ittiham qaydasında şikayətə, habelə çıxarılmış hökm və məhkəmənin digər qərarlarına dair

şikayət və protestlərə bu Məcəllənin 298.2, 301.4, 391.1, 419.3, 426.2 və 427.1-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş müddətlərdə baxılmağa başlansın (1, 70-71).

İstintaqın təşkili onun planlaşdırılması ilə sıx əlaqəlidir. Lakin onları eyniləşdirmək olmaz. İstintaqın təşkili daha geniş anlayış olub, planlaşdırmanı özündə ehtiva edir. Planlaşdırma istintaqın təşkilinin tərkib hissəsi kimi çıxış edir və onun elementlərindən biridir. Daha geniş anlayış olan istintaqın təşkili planlaşdırmadan əlavə digər elementləri də özündə birləşdirir.

İstintaqın təşkili, hər şeydən əvvəl, onun vaxtında planlaşdırılmasından başlayır. Çünki ibtidai istintaq mürəkkəb, çoxşaxəli və aktiv bir fəaliyyət olduğundan onun plansız həyata keçirilməsini təsəvvür etmək mümkün deyildir. Plansız və pərakəndə şəkildə həyata keçirilən istintaq yalnız təsadüf nəticəsində müvəffəqiyyətlə başa çata bilər (2, 69).

Müstəntiq zəruri məlumatların toplanması, tədqiqi, yoxlanması, ümumiləşdirilməsi, başqa iştirakçıların fəaliyyətinin təşkili və əldə edilmiş bütün faktların cinayət işinin materiallarında qeyd edilməsi funksiyasını yerinə yetirir. Deməli, istintaqın təşkilini funksional idarəetmə strukturlarının yaradılması və həmin proses iştirakçıları arasında qarşılıqlı əlaqə sistemini yaradan bir fəaliyyət kimi müəyyən etmək olar. Təşkilati idarəetmə fəaliyyətinin əsas metodu istintaqın planlaşdırılmasıdır.

İstintaq planı cinayət işi üzrə həqiqəti müəyyən etmək üçün müstəntiq tərəfindən həyata keçirilməsi nəzərdə tutulan hərəkətlərin məqsədyönlü ardıcılıqla müəyyən edilmiş sistemidir. İstintaq planı cinayət işinə dair müstəntiqin geniş praktik fəaliyyət proqramıdır.

İstintaq planında hərəkətin məzmunu ilə yanaşı onun forması da nəzərdə tutulmalı, o cümlədən hərəkətin hansı üsulla ediləcəyi müəyyən olunmalıdır. Bu zaman müstəntiq əksər hallarda kriminalistika elminin istintaq təcrübəsi əsasında işləyib hazırladığı təklifləri rəhbər tutur, çünki bir çox istintaq hərəkətlərinin yerinə yetirilməsi qaydası qanunda kifayət qədər geniş nizama salınmamışdır (2, 71).

4. Taktiki səhvlər

Cinayətlərin istintaqı zamanı istintaqın daha səmərəli və keyfiyyətli aparılması məqsədilə taktiki əməliyyat həyata keçirilir. İstintaq və təhqiqat orqanları tərəfindən həll edilməli olan taktiki məsələlərə müvafiq olaraq planlaşdırılan və həyata keçirilən taktiki əməliyyatın özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır.

Cinayətlərin tez açılmasında cinayətkarın vaxtında ifşa edilməsində hərtərəfli düşünülmüş və dəqiq planlaşdırılmış taktiki əməliyyatın rolu əvəzedilməzdir. Bu da aşağıdakı əlamətlərlə xarakterizə olunur. Belə ki, istintaq aparan şəxs istintaq, əməliyyat-axtarış hərəkətlərindən daha səmərəli və məqsədyönlü istifadə etməklə, taktiki məsələlərin keyfiyyətli həll edilməsi imkanına malik olur.

Eyni zamanda, kriminalistik və əməliyyat taktikasından daha geniş istifadə etmək üçün şərait yaranır. Bununla da müstəntiq və təhqiqat orqanı tərəfindən istifadə edilən faktiki məlumatların toplanması və hazırlanmasında təkrarlıqə yol verilmir (2, 91).

Cinayətlərin istintaqı zamanı planlaşdırılan və həyata keçirilən taktiki əməliyyat bir sıra tələblərə cavab verməlidir. Həmin tələblərin pozulması aşağıdakı formalarda özünü göstərə bilər:

- taktiki əməliyyat konkret bir taktiki məsələnin həllinə yönəldilməsə və onun dəqiq məqsədi olmasa;
- taktiki əməliyyatın səmərəli həyata keçirilməsi üçün müvafiq üsul və vasitələrdən optimal dərəcədə istifadə edilməsə;
- taktiki əməliyyat vaxtında planlaşdırılmasa.

Taktiki əməliyyat səmərəli həyata keçirilməlidir. Bu yalnız mərkəzləşdirilmiş və vahid rəhbərlik olduqda icraçılar arasında bu və ya digər əməliyyatın həyata keçirilməsi taktikası barədə razılıq təmin edildikdə və onların hərəkətləri əlaqələndirildikdə mümkündür.

Taktiki əməliyyat dedikdə istintaq şəraiti nəzərə alınmaqla cinayət işinin ümumi məqsədinə xidmət edən taktiki məsələlərin həll edilməsi məqsədi ilə cinayət-prosessual qanunvericiliyinin normalarına riayət etməklə əlaqələndirilmiş şəkildə həyata keçirilən hərəkətlər (istintaq, əməliyyat-axtarış, yoxlama-təftiş, vergi və s.) sistemi başa düşülür. Taktiki əməliyyata verilmiş anlayışdan görünür ki, hər bir taktiki əməliyyat öz aralarında əlaqələndirilmiş və koordinasiya edilmiş hərəkətlər sistemidir. Buraya istintaq, əməliyyat-axtarış, yoxlama təftiş və istintaq prosesində ortaya çıxan digər təşkilati xarakterli hərəkətlər aiddir. Qeyd edilən hərəkətlər nəticə etibarilə istintaqın ümumi məqsədinə xidmət etməklə yanaşı, bilavasitə istintaqın ayrı-ayrı taktiki məsələlərinin həll edilməsinə də kömək edir. Belə taktiki məsələlərin taktiki məzmunu istintaqı aparılan müvafiq cinayət işi üzrə sübutetmə predmeti ilə şərtləndirilir. Müvafiq olaraq taktiki əməliyyat prosesual qanunla nəzərdə tutulmuş istintaq müddəti ərzində başa çatdırılır (2, 92).

İstintaq prosesində taktiki əməliyyatın aparılmasını planlaşdıran müstəntiq aşağıdakı prinsiplərə riayət etməlidir:

- hər bir taktiki əməliyyata hazırlığın və həyata keçirilməsinin fərdiliyi prinsipi;

- taktiki əməliyyat aparılarkən istintaqı aparılan jinayət işinin kriminalistik xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması;
- taktiki əməliyyatın aparılmasına hazırlaşarkən və həyata keçirərkən ƏET-nin tələb və müddəalarından istifadə edilməsinin zəruriliyi;
- dinamiklik prinsipi;
- hər bir taktiki əməliyyatın təşkilində kollegiallıq prinsipinin gözlənilməsi;
- etik normalara riayət edilməsi;
- taktiki əməliyyatın prosessual cəhətdən rəsmiləşdirilməsi.

Yuxarıda qeyd edilən prinsiplər taktiki əməliyyatın aparılmasının müxtəlif mərhələlərində həyata keçirilir. Bu prinsiplər həmin mərhələləri dəqiq müəyyən etməyə, onun məqsədini və bu məqsədə nail olma üsullarını araşdırmağa imkan verir (2, 96).

Qeyd olunan prinsiplər bütün taktiki əməliyyatlara şamil olunur və həmin prinsiplərə riayət edilməməsi istintaqın bu və ya digər mərhələlərində taktiki səhvlərə gətirib çıxarır.

References

1. Criminal Procedure Code of the Republic of Azerbaijan. Baku, "Hüquq Yayın Evi" publishing, 2020. 840 pages.
2. Sarıcalinskaya K.Q. Criminalism. Textbook for universities, Baku, "Hüquq ədəbiyyatı" publishing, 1999. 716 pages.
3. Karagodin V.N., Morozova E.V. Criminalistic Problems of detection and elimination of investigative errors: An educational and practical manual. - Yekaterinburg: Publishing House of the Ural Legal Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia, 2003. - 22 pages.

Rəyçi: dos. B.Əsgərov

göndərildi 13.02.2021: qəbul edildi 27.02.2021